

УДК 339.922+327

Мирослава ЛЕНДЬБЕЛ,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління

Єва КІШ,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РІВНІ АНАЛІЗУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ НА СХІДНИХ КОРДОНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На основі узагальнення методології існуючих дослідницьких прецедентів, історичного досвіду Європи та сучасної ситуації на Східних кордонах Європейського Союзу визначено можливі підходи до вивчення транскордонного співробітництва. Це є підставою для формулювання рівнів аналізу, які можна використати для проектування соціологічних досліджень на території прикордоння Центральної і Східної Європи.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, соціальний інститут, рівень аналізу, методологія дослідження, Європейський Союз.*

Незважаючи на великий масив досліджень і підпорядкованих їм публікацій щодо практики і теорії транскордонного співробітництва на кордонах України та в Європі загалом, перераховувати які немає сенсу, недостатньо концептуалізованим є питання про його рівні, визначених за об'єктною ознакою, тобто за критерієм спрямування спільних «через-кордонних» дій. Саме тому визначаємо метою нашого аналізу формулювання переліку об'єктних рівнів транскордонного співробітництва, включно визначені організацій та соціально-демографічних груп прикордоння Централь-

ної і Східної Європи, у середовищі яких необхідно провести соціологічні та інші види польових досліджень.

Серед управлінців та експертів прийнято використовувати для визначення транскордонного співробітництва дефініцію, запропоновану Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (від 21 травня 1980 року), а саме, що це «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [1], тобто об'єктом цієї взаємодії визначена діяльність, метою якої є налагодження партнерства, що є достатнім у контексті змісту міжнародно-правового документа. Водночас теоретики явища транскордонного співробітництва спробували більш сфокусовано виділити завдання (*об'єктні рівні*), заради реалізації яких потрібно налагоджувати «добросусідські стосунки», використовуючи для конструювання концепції практичний досвід післявоєнної Європи.

Перший підхід можна визначити як *соціально-економічний*, і відповідно до нього, основною метою транскордонної співпраці є створення якісних умов проживання громадян по обидва боки кордону. Життєвий простір громадян, які проживають у прикордонних регіонах, не обмежується національною територією, але й забезпечується транскордонними ринками товарів і послуг, транскордонними контактами (наприклад: Н. Мікула) [4, с. 63].

Інший ракурс взаємодії пропонує *соціокультурний підхід*, за яким транскордонний регіон є складним багат шаровим соціокультурним простором з особливостями і закономірностями свого розвитку всередині національної культурної сфери. У транскордонному просторі є можливим діалог культур, результатом якого є стирання меж між ними, навіть культурна асиміляція, водночас негативним наслідком цієї взаємодії може бути «розчинення», зникнення певної культури (наприклад: Н. Зіміна) [2].

Політичний підхід сприймає згадану форму міжнародного спілкування як прояв транскордонного регіоналізму, під яким потрібно розуміти «просторово інтегровану форму політичного співробітництва і розв'язання проблем, яка перетинає кордони національних адміністративних практик і намагається сформувати, всупереч цим кордонам, усвідомлення зв'язаності, взаємозалежності та спільних інтересів» (наприклад: Дж. Скотт, І. Студенніков) [7].

Нарешті, вартим уваги є *соціологічний підхід*, в рамках якого робиться наголос на сприйнятті транскордонної взаємодії як соціального інституту; суб'єктами соціальної взаємодії є місцеві спільноти, які, у такий спосіб, бажають задовольнити спільні потреби у безпеці та комфортному середовищі проживання. Щодо розуміння сутності поняття «інститути» скористаємося визначенням Д. Норта, який сприймав їх як правила гри в суспільстві, точніше придумані людьми обмеження, що можуть бути формальними (організації) та неформальними, до яких належать традиції, звичаї, моральні цінності чи взаємні угоди. Якщо формальні правила можуть бути змінені швидко шляхом ухвалення юридичних чи політичних рішень, то звичаї, традиції, кодекси поведінки еволюціонують у процесі інституціоналізації як такі, що зумовлені попереднім розвитком [5, с. 11, 15].

Слід вказати, що всі згадані вище підходи є взаємодоповнюючими і такими, що лише у комплексі формують матрицю узагальненого досвіду транскордонного співробітництва та потенційних напрямів його розвитку. Однак для полегшення формування інструментарію соціологічних досліджень цього феномену варто чітко вказати, який рівень взаємодії є предметом уваги.

Саме такої вихідної методологічної позиції дотримуються дослідники з різних європейських країн, які упродовж останніх років здійснювали польові дослідження транскордонної взаємодії на східних кордонах Європейського Союзу, що можна вважати прецедентами для побудови інструментарію проекту, який реалізовується Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна). Так, А. Слонімський, А. Поболь, досліджуючи тенденції транскордонного співробітництва західних регіонів Білорусі із

партнерами «по інший бік» кордону Європейського Союзу у сфері підприємництва (*економічний підхід*), включили у вибірку для проведення соціологічного опитування представників:

- 1) місцевих органів влади;
- 2) торгово-промислових палат та інших організацій сприяння бізнесу;
- 3) неурядових організацій;
- 4) експертного середовища, які безпосередньо брали у транскордонних контактах, або ж були проінформовані про існуючу практику взаємодії через кордон.

Дослідження здійснювалося у формі інтерв'ю, які були лише частково структурованими, оскільки метою було визначено отримання, насамперед, якісної, а не кількісної інформації. Одночасно вивчався соціально-економічний стан домогосподарств, члени яких брали участь у транскордонному бізнесі, в першу чергу «човниковій» торгівлі, або ж у транскордонному спілкуванні на рівні родинних, дружніх чи інших соціогуманітарних зв'язків.

Таким чином, рівнями аналізу транскордонного співробітництва виявилися:

- 1) домогосподарства як первинний суб'єкт накопичення капіталу та набуття компетенції у транскордонних соціальних зв'язках (подібну позицію поділяє вже згадана Н. Мікула) [4, с. 78];
- 2) малі і середні підприємства;
- 3) спеціалізовані інститути транскордонного підприємництва (торгово-промислові організації, бізнес-інкубатори, інші) [6].

Водночас міжнародний дослідницький проект «Взаємодія європейської, національної і регіональної ідентичностей: нації між державами вздовж нових кордонів Європейського Союзу», який реалізовувався консорціумом організацій з різних країн Центральної і Східної Європи у 2008-2011 роках, мав на меті збір *соціологічних даних* про 8-12 етнічних груп у Східній Європі, які після Другої світової війни чи раніше виявилися розділеними кордонами (*соціокультурний підхід*).

У рамках крос-національних формалізованих досліджень було проведено опитування близько 8 тис. респондентів-

представників етнічних груп; їх інструментарій був узгоджений із стандартизованими міжнародними опитуваннями (ISSP, ESS, Євробарометр), що дозволило здійснити розгорнуті крос-національні порівняння.

Окрім того, було запропоновано серію якісних досліджень, метою яких був збір нестатистичних даних, які допомогли з'ясувати політичний, соціальний, економічний і культурний контексти життя етнічних меншин Східної Європи, основні способи їх соціалізації, історичної та соціальної пам'яті їх членів. В рамках якісних досліджень був запропонований інструментарій глибинних інтерв'ю (з представниками етнічних меншин); експертних інтерв'ю (з посадовими особами місцевих та регіональних органів влади, лідерами неурядових організацій); аналізу творів школярів; контент-аналізу місцевої і регіональної преси [3].

Отже, рівнями аналізу транскордонної взаємодії було визначено представників:

- 1) етнічних меншин дорослого віку, що проживають по іншій бік кордону від материнської держави, та етнічної більшості;
- 2) дітей та юнацтва, що репрезентують етнічну більшість і меншини;
- 3) лідерів національно-культурних товариств;
- 4) органів влади, що діють на прикордонних територіях з багатоетнічним населенням.

Дослідження транскордонного співробітництва на східних кордонах Європейського Союзу через призму політичного та соціологічного підходів ще лише очікує на своїх авторів. Роблячи внесок у цю ініціативу, пропонуємо зведену таблицю рівнів та об'єктів аналізу транскордонного співробітництва, яка сформована на основі узагальнення методології вказаних вище дослідницьких проектів та власного бачення дизайну аналізу політичного і соціального аспектів взаємодії «через кордон» на межі Східної і Центральної Європи. Переконані, що фахівці у царині соціології зможуть розробити найбільш доцільний, ефективний інструментарій, який можна застосувати для реалізації завдань проекту Інституту транскордонного співробітництва.

Таблиця 1

Рівні і об'єкти аналізу транскордонного співробітництва

Підхід до трактування мети транскордонного співробітництва	Об'єкти аналізу	Організації чи соціальні групи, позиції яких вивчаються
Соціально-економічний	Домогосподарства	Місцеві органи влади
	Малі і середні підприємства	Торгово-промислові палати, бізнес-інкубатори
	Спеціалізовані інститути транскордонного підприємництва	Неурядові організації
		Експерти
Соціокультурний	Етнічні меншини	Етнічні меншини (дорослі)
	Етнічна більшість	Етнічна більшість (діти та юнацтво)
		Національно-культурні товариства
		Регіональні та місцеві органи влади, що діють в багатоетнічних регіонах та громадах
Політичний	Міжнародні організації	Міжнародні організації
	Національний рівень влади	Національний рівень влади
	Регіональний та місцевий рівні влади	Регіональний та місцевий рівні влади
	Етнічні меншини	Лідери партій, створених за етнічною ознакою, чи національно-культурних товариств
		Експерти
Соціологічний	Місцеві спільноти, що живуть у прикордонні	Основні соціально-демографічні групи, які проживають на прикордонних територіях
		Регіональний та місцевий органи влади
		Експерти

Список використаних джерел

1. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_106.*
2. *Зими́на Н.С. Формирование регионального трансграничного социокультурного пространства в условиях глобализации (на примере Забайкальского края) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» [Електронний ресурс] / Н.С. Зими́на. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-496640.html>.*
3. *Международный исследовательский проект (2008-2011) «Взаимодействие европейской, национальной и региональной идентичностей: нации между государствами вдоль новых границ Европейского Союза: сравнительное исследование трансграничных социальных и этнических групп в Европе» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enri-east.net/about-ru/main-tools-of-the-enri-east-ru/ru>.*
4. *Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
5. *Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Дуглас Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.*
6. *Слонимский А.А. Трансграничное сотрудничество в западных регионах Беларуси (по результатам эмпирического исследования) [Електронний ресурс] / А.А. Слонимский, А.И. Поболь. – Режим доступу: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/174843.pdf>.*

7. Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату [Електронний ресурс] / Ігор Студенніков. – Режим доступу: http://www.crs.org.ua/assets/files/regional_studies.doc.

The existing research precedents, as well as the European historical experience and the current situation of the European Union eastern borders constituted the preconditions for the formulation of the possible approaches towards the cross-border cooperation study. On this base, the levels of the analysis are defined that, in one's part, can be used for the sociological research design.

Key words: *the cross-border cooperation, the social institute, the level of the analysis, the methodology of the research, the European Union.*

На основании обобщения методологии существующих исследовательских precedents, исторического опыта Европы и современной ситуации на восточных границах Европейского Союза определены возможные подходы к изучению трансграничного сотрудничества. Это является основанием для формулирования уровней анализа, которые можно использовать для проектирования социологических исследований на территории приграничья Центральной и Восточной Европы.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, социальный институт, уровень анализа, методология исследования, Европейский Союз.*